

tot kesergi. De melyik gimnazista nem játszott a latin *ars* és a német *Arsch* egybecsen-gésével? Vagy a Janus-anus lehetőségeivel? Ahogy például a MEFISZTÓ-KERINGŐ, ez a vilányáramos, csiganyálás, veszély-ózonsgazú alvilági párzás mohó vágyat és görcsös undort sugároz, a YORICK ARSCH POETICÁJA csak könnyű émelýgést akar kelteni. Ez a lo-pakodó, parfümös rosszillat bűdösebb per-sze, mint akár a „*bomló, édes, rég kihűlt tetem*”. Yorick négy idegen nyelven is megszólal, leg-kedvesebben a kellemes komédiába forduló ötödik szakasz „*mongyó*”-jével (egyként fitog-tatva – itt is – a maga műveltségét és gúnyol-va az új műveletleneket), s a négy közt a leg-ekkluzívabb az orosz, mert a legkevésbé köz-keletű, és jól el is van dugva, mintha Baka ezt csakugyan csak a maga örömére játszaná. De ténybeli dolgokban nem szabad titkolózni az olvasó előtt. „*és lesz a líráim gyöngye szímu lonc s illatozó akár a kert izsópa*”: olvashatom úgy is, hogy „*kerti zsópa*” – márpedig a zsópa az oroszul, ami az Arsch németül, az anus latinul. (Mellesleg, micsoda diadala a nyelvnek, minden nyelvnek, hogy egyazon hangok köré egészen más fényudvart vet a más nyelvi környezet, a tiszta, nem kecses bájú izsópa a Nyulak szigetén nőhetett volna a klastrom-kertben, a stílusárnyalatát tekintve lompos és közönséges zsópa pedig a vagányok lágeré-ben éktelenkedik.)

Míg a FARKASOK ÓRÁJA, a címadó vers vég-re egyenes önvallomását olvasom, mindnyá-junk álmatlanságának kínos, lidérces szoron-gásaiba merülve, s hálásan találok rá a ret-tegve nyüzszítő költő („*Egy keskeny, úri résbe e világból kisurramék*”) levegőbe lendítő, feloldó erejére, a gyilkos tartalommal is vigasztalóra: „*de Pallasz szürke baglya lelkem iramló egerét bekapja*”, hálátlanul azt gondolom: „*Uram, irgal-mazz farkasodnak!*”, úgy is, hogy ha már csú-csaiban sikerrel ostromolja a nagy költésze-tet, legalább nagy néha ne menjen neki ilyen folyékonyan a versbeszéd.

Pór Judit

II

BOVARYNÉ KEZE

Az irodalom egyik legfontosabb kérdése egyetlen – jelentés nélküli – szó megfejtése. Ez a szó az *én*. A vers így kérdez: Hogy lehetnék én? A próza pedig így: Hogy lehetnék nem-én? Szobor és öntőforma. A szerepvers és a lírai próza a legizgalmasabb anyaghiba ezen a két felületen. A szerepvers írója több-féleképpen igyekszik feltenni ugyanazt a kérdést. A lírai prózáé meg mintha türelmét vesztené, mintha már sovány vigasznak tű-ne neki, hogy „*Bovaryné én vagyok*”. – És én? – vágna hirtelen a saját szavába (és Bovary-nééba). Előbb-utóbb mindenkit elfog ez a kí-váncsiság.

A közlekedés a műfajok között korántsem műfaji kérdés. Ezt látszik igazolni Baka Ist-ván utóbbi három kötete is. Három kötet, ami a maga módján sajátos trilógiát alkot. A válogatott kötetek trilógiáját. A sort az ÉG-TÁJAK CÉLKERESZTJÉN (Szépirodalmi, 1990) nyitja, a szó hagyományos értelmében vett válogatott és új versek kötete. Reprezentatív összegzése a megtett pályának, egyúttal egy kötetnyi új vers közzététele. A következő kö-tet, a BEAVATÁSOK (Pannon, 1991), válogatott prózákat tartalmaz, de versekkel egybekap-csolva. Minden elbeszélést megelőz egy (A KISFIÚ ÉS A VÁMPIROK esetében két) vers. A versek nem egyszerűen a hangulati felveze-tést szolgálják, és nem is afféle intellektuális partedik a történet előtt. A súlypont általá-ban a vers és a novella közé esik, a két műfaj, a két kérdés egyenjogúságának jegyében.

Mitől válogatott kötet azonban a FARKA-SOK ÓRÁJA? Attól, hogy a fentebb emlegetett két kérdés mentén különleges metszetét adja az életműnek. Baka beemel a korábbi versek közül is néhányat a kötetbe, de nem kizáró-lag esztétikai, hanem ciklusépítési szempont-otkat is figyelembe véve. Az öt ciklus közül ugyanis három szerepvers-ciklus (LISZT FE-RENC ÉJSZAKÁI, YORICK MONOLÓCJAI, SZTYE-PAN PEHOTNJI VERSEFÜZETE), kettő pedig az utóbbi három év során keletkezett új verseket tartalmazza (FARKASOK ÓRÁJA, AZ APOKALIP-SZIS SZAKÁCSKÖNYVBŐL). Ezekben a ciklu-sokban nincs is megismételt vers. A váloga-tott és az új (vagyis a szerep- és a „saját”) ver-

sek között egyfajta erőegyensúly alakul ki a kötetben. A kötetet nyitják és zárják a szerepciklusok, középre viszont a címadó ciklus került. E körül a szimmetriatengely körül úgy fordulnak el a borítóhoz közelebb eső ciklusok, mint az óra tengelye körül a mutatók. „*A vekkeróra jár, / közeleg-távolodik*” (FARKASOK ÓRÁJA). Valóban, ennek a kötetnek mintha nemcsak a múlt, hanem a jövő felé is mennének a kapcsolatai. Így van ez persze minden igazi verseskötetnél, mért kell ezt most külön is szóvá tenni? Azért, mert ebből is adódik a kötet válogatott jellege. Baka ebben a kötetben mintha óvatossá kísérletet tene a hangváltásra. (A YORICK MONOLÓGJAIBAN ez a kísérlet talán nem is nevezhető annyira óvatosságnak.) Ez persze folyamatos költői önépítés eredménye, nincs tehát előzmények nélkül (gondoljunk az áttemelt versekre), mégis most vált meghatározóvá, most adott új színt a költői világnak. A kötet mint ha előlegezné a következő évtizedet. Hiszen mért ne születhetnének még a YORICK MONOLÓGJAIHOZ hasonló kulturális játékok, hiszen mért ne nőhetne (és milyen jó lenne, ha nőne) a SZTYEPAN PEHOTNIJ VERSESFÜZETE önálló könyvvé? Ha a DÖBLING-kötettel csúcsára ért pályaszakasz legfontosabb mesterének Vörösmartyt és Ady nevezhetnénk, akkor ennek a mostaniénak Mandelstamot, Hodaszevicset, Brodskiját. A zenében, ami annyira fontos Bakának, ezt az elmozdulást Lisztől Mahler felé teszi meg. (Hogy mennyire nem lehet azonban előre kiszámítani egy öntörvényű költői pálya alakulását, azt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ennek a kötetnek az elejére mégsem egy Mahler-ciklus került, aminek tervéről már egy 1979-ben készült beszélgetésben is említést tesz a költő, és amiből csak a remek – és a hangváltás kezdetét jelző – TRAUERMARSCH készült el, hanem a LISZT FERENC ÉJSZAKÁI. Igaz, Liszt nem egyszerűen zeneszerző Baka számára, hanem saját irodalmi teremténye – lásd SZEKSZÁRDI MISE – és szimbólum is, a magyarság és európaiság dilemmájának szimbóluma.) A változás tehát – ami egyébként az ÉGTÁJAK CÉLKERESZTJÉN új verseit is jellemzi, csak ott a kötet jellegéből következően nem tudtak túlsúlyba kerülni – a romantikustól a groteszk, a nemzetitől az európai felé tart. Baka azonban fokozatosan építő költő, tudja, ha az útnak csak egyetlen

méterét nem tesszük meg, akkor végleg elakadunk, és ha csak egyetlen másodpercig elfeledkezünk élni, az a halál; nem mond le előző költői korszakában elért költői és megszerzett emberi tapasztalatairól. Ha Liszt Ferenczel Európában utazgat, akkor nem máshol, mint Pesten, a Hal téri házban éjszakázik, ha pedig Hamletet túlélő Yorickként, afféle *utolsó dánként* monologizál, akkor a figyelme kiterjed a gazdasszonya övéénél is „*csángóbb*” tájszólására is (YORICK MONOLÓGJA HAMLET KOPONYÁJA FELETT). Fordulópont lehet ez a könyv Baka költői pályáján. Ebben a kötetben mintha már eljövendő versei közül válogatna, egy, a minőségénél is fontosabb szempont szerint, mégpedig, hogy mi készült már el. A van és a nincs szempontja szerint. A „*Semmi lakomáján*” (AZ APOKALIPSZIS SZAKÁCSKÖNYVÉBŐL) Isten teli szájából igyekszik kikapni egy-egy „*ínyencfalatot*”. Verset, figurát, tükörképet. Baka ebben a kötetben a saját verseit válogatja, de nem a saját verseivé.

A LISZT FERENC ÉJSZAKÁI-ban félúton jár a szerepvers és a tiszteletadás között. Itt inkább a korábbi eredmények összegzéséről van szó. A YORICK-ciklus viszont kísérlet, a Baka-vers legmerészebb áthangszerelése. Szokatlanul harsány hang a költő finom eszközökkel dolgozó világában. Nincs miért csodálkozni, álarcos játékot látunk, és annak bizony fel kell emelnie a hangját, aki maszkmögül beszél.

A kötet igazi újdonsága azonban Sztjepan Pehotnij alakja. Maszkról itt szó sincs. Baka lefordította a saját nevét oroszra, és az így teremtett figurának (kezdetben vala a *név*) kölcsönadta a verseit. Ezeket nem fordította le oroszra (csak a címüket), hanem úgy tett, mintha ő a műfordító lenne. (Ami persze csak részben *nem igaz*, ezek a versek nem műfordítások, de a költő máskülönben műfordító is, nemcsak műfordító-imitátor.) Ezek a versek nem műfordítások, orosz versek magyar nyelven írva, a történelmietlen „mi lett volna, ha...” játék kellékei, mi lett volna, ha Baka István orosznak születik. És úgy döntött, orosznak is születik.

A FARKASOK ÓRÁJA kötet – és ezen belül a PEHOTNIJ-ciklus – kétszeresen is betetőzőse az előző két kötetben megindult változásoknak. A hangváltásról már beszéltem. Epika és líra a BEAVATÁSOK-ban elkezdett egymáshoz

közelítése (mintha a Szajuz–Apollo-találkozást néznénk televízió) tovább folyik. Sőt megtörténik az egyesülés. A líra a fikció része lesz, a fikció a líráé. A tükörkép kérdez: Hogyan lehetnék én? Aki a tükör előtt áll, azt mondja: Hogyan lehetnék nem-én? Mind a kettő azt jelenti: Hogyan lehetnék te? Szerencsés eset, ha egy személyiség két egymásnak rokonszenves énré szakad. Minek fordítaná le különben Baka István Pehotnij verseit (itt a ciklus újonnan keletkezett verseire gondolok), vagy minek is fogadná el Baka verseit Sztjepan Pehotnij (azokra a versekre gondolok, amelyek az előző kötetekből kerültek át: RASZKOLNYIKOV ÉJSZAKÁI, RACHMANINOV ZONGORÁJA, PRELÚD)?

Ugyanez a rokonszenv már egyáltalán nem mondható el a költő Yorickhoz való viszonyáról. Az álarcos játék sosem jelent teljes azonosulást, azonosságról pedig egyáltalán nem beszélhetünk. Amit a monológok Yorickja mond a monológok Hamletjéről, azt a saját teremtményéről tulajdonképpen Baka is elmondhatja:

*„túl sokat fecsegtél
mindegy én szerettelek bár oly rosszul epigonizáltál
a tőlem hallott vicceket sütötted el a tőlem látott
grímaszokat utánozlad de milyen ügyetlenül”*

Baka műve nem Hamlet-értelmezés, hanem felhasználása egy népszerű témának. A modern ember ama furcsa vágyának kielégítése, hogy a mítikus erővel bíró figurákat, történeteket kiemelje környezetükből, mint kölyökfarkast az alomból, és magához szoktassa. A mítoszok domesztikálásának, érthetőbbé és hitelesebbé tételének szándéka Bakát is eléri. Hamletről neki is saját informátora van. Így aztán az informátor elfogultságain keresztül jut el hozzánk minden (lásd az előbbi idézetet), egy másik Hamletet látunk, aki helyett *„más ivott a mérgezett kupából”* (talán az igazi Hamlet – ha van ilyen), egy másik Hamletet látunk, akit *„voltaképpen a guta ütött meg”*, ami nem is csoda, ha elolvassuk a szemléleírását:

*„a hivatalos krónikákban sovány búskomor és
filosvéd vagy
holott én emlékszem kövér voltál harsány és
kivörösödött
arcodról vívás közben csorgott a verejték”*

A legsúlyosabb dolog azonban, amit Baka tesz Hamlettel, hogy halottá nyilvánítja. Mert aki a végkifejlet során hal meg, az katartikus alak, aki viszont a mű kezdetétől halott, arról mindenki azt mond, amit akar, nem tud védekezni. Megkockáztatom az állítást, hogy minden fikció egyidejű, játszódjék a cselekmény akár az ókorban, akár a XXI. században, mindig is a fikció idejében marad, absztrakt időben, ami tetszés szerinti sebességgel telik, és kis ügyességgel mozgásba hozható visszafelé is, de aki annyit se tud kiharcolni, hogy legalább a mű elején haljon meg, vagy ha már meghalt, kísértetként visszatérjen (rosszízű dolog lenne most Hamletnek a saját apjával példálózni), az halott örök időkre, bármikor vegyük is kezünkbe a könyvet, halott és kiszolgáltatott. A siker itt Yorické. A Shakespeare-drámából egyetlen hányódó koponya elég számára, hogy emberré támadjon, ahogy Évához is elég volt hajdan egy oldalborda. Yorick a jelen időbe a halál felől lép be.

Az átlépés a fikcióba nem könnyű és nem kockázatmentes. A legtöbbet talán erről is a PEHOTNIJ-ciklus árul el. Baka István, a valóságos ember tesz rá itt kísérletet. Csakhogy a legvalóságosabb művet is egy vékony, de teljesen üres sáv választja el a valóságtól, a semmi hárttyája, egy véletlen mozdulattal se érinthetjük meg Bovaryné kezét, tartsuk akármilyen görcsösen is a könyvet, váljanak akármilyen hullámossá a lapok megizzadt ujjainktól. Bakának ez a határsértés mégis sikerül, de nagy árat kell fizetnie érte. Egy másik ember lesz, egy másik városban, egy másik élettel. A lélekvándorlás különös formája. Remek verseket ír, de ezek a versek nem az övéi, csak az ő regényében szerepelnek. Mert természetesen regény ez a versfüzet, Baka kedvenc epikai formája: kisregény. Ide vezetett a BEAVATÁSOK vers-elbeszélés párosítása, ide vezetett a költői én egyre tudatosabb kiépítése. A költői én azonosságának elvesztéséhez, az epikai én (a nem-én) azonosságának megszerzéséhez. Remek verseket ír, amelyeket, bár összetéveszthetetlenül ráismer-ni a stílusára, a saját nevében nem írna (TÉLI ÚT, OROSZORSZÁG ASSZONYAIHOZ, A TENGERSÉZ, IN MODO D'UNA MARCIA). Az azonosulás (és így az érvésztés) teljes, nem kacsingat ki ránk, mint a YORICK-monológokban a dán-svéd nemzetiségi probléma emlegetésekor,

Oroszország sorsa érdekli, miatta szégyenkeznek, őérte aggódnak.

„Te, rángógörcsök végtelenje, tenger,
Hazámat körbe-körbe rázod –
Te őrjüted meg sós gyűlöletteddel,
Hogy eleméssze a világot?”

(A TENGERHEZ)

Baka István azonosulása annyira teljes, hogy még szerepverset is közzétesz Pehotnij művei között (HODASZEVICS PÁRIZSBAN). Amire csak készülődik a FARKASOK ÓRÁJÁ-ban: „Egy keskeny, úri résbe e világból / kisurrannék”, az itt sikerül neki. A fikció világában. Csakhogy hiába egyidejű minden fikció, átjárhatatlan térbeli távolság választja el őket egymástól. Az ALÁSZÁLLÁS A MOSZKVAI METRÓBA nem lehetséges, ha az egyúttal az Alvilágba való alászállást is jelenti. Pehotnij éppannyira nem érintheti meg Bovaryné kezét, mint a legközönségesebb olvasó, sőt ő még a könyvet se olvashatja. Messze kerülnek egyástól. Ugyanis ha befejezem ezt a cikket, egy másik polcra teszem vissza a Baka-kötetet, mint ahol a BOVARYNÉ van.

Az ének – ennek a jelentés nélküli szónak – a megfejtési kísérlete során Baka látszólag tovább növelte a zavart. Újabb kérdéseket tett föl. De csak látszólag növelte. Egy tisztességes kérdést nem lehet megválaszolni. Egy tisztességes kérdés elől kérdésekre kell menekülni. Egy tisztességes kérdést föl kell osztani kérdésekre. A jól kitett kérdőjel egyúttal ismétlőjel.

Vörös István

OLVASTAM EGY VERSET

A VESZTETT ILLÚZIÓK MŰVÉSZETE

Rakovszky Zsuzsa: *Egy nő a kórteremből*
Holmi, 1992. július

A közelmúltban, még január elején, a Kosuth rádió hullámhosszán az egyik állandó művelődéspolitikai rovat vezetője ismert kri-

tikussal beszélgetett a mai magyar irodalomról. Egyetértettek abban, hogy a folyóiratokban nem jelennek meg izgalmas beszélgetésekre alkalmas versek és novellák, de hiányoznak a mérföldkövet jelentő, emlékezetes könyvek is, és sóvárgással hozták szóba a hetvenes éveknek a megboldogult tükrözősi elmélet értékrendje szerint ajánrozott néhány regényét.

Irodalomtörténeti képzettségű kritikusok emlékezetéből esett ki „a régiek és modernek vitája”: éppen háromszáz éve a Bourbonok Franciaországában nyilvánította ki azt az emberi gyöngeséget, mely a jelen értékeire vak és süket, és csupán az egyszer beemlézettet szajkózza vissza. Még a párját ritkító műveltségű Halász Gábor és Szerb Antal is beleesett abba a hibába, hogy átsiklott a harmadik nemzedék születő remekei fölött, és a tanítványokat sújtó elsatnyulást jósolt Weöres, Radnóti, Jankovich, Zelk és a többiek költészetének akkor, amikor már megjelentek olyan remekművek, mint a FŰ, FA, FŰST, az ÉNEK A HALÁLÉRŐL, a MENEKÜLŐ NAP vagy a SZILVESZTER A FÓTI ÚTON.

Pedig Halász és Szerb lényegi fenntartásai mellett találtak dicsérnivalót is az akkori feltörekvő nemzedékben. A mai két beszélgető egyetlen elismerést sem ejtett ki a száján. Holott a SINISTRA KÖRZET-et a kritika többhangú hozsannája fogadta, és Mándy Iván utolsó köteteiben (korábban folyóiratokban) olyan, a magyar novellát megújító művei jelentek meg, mint a SÉTA A KALAPON, a KABINSZŰNYOGOK vagy A HÁZILÉTRÁK, és ha az utóbbiakról nem folyt szó nap- és oldalakhozszat, ezt csak a műtészek értetlenségének tulajdoníthatjuk. Mivel a következőkben a *Holmi*-ban közölt egyik kiemelkedő vers természetrajzát próbálom leírni, előrebocsáthatom, nem volt könnyű a választás több jelentős költemény között, még úgy sem, hogy csak a múlt évfolyam költői rovatát vettem szemügyre. Több lehetőség közül megemlítem Bertók Lászlónak a szonett műformáját s következőképp szellemét is fölfrissítő verseit, Simonyi Imre mesterdalát, az ELFOGYHATOTT-at vagy a LELKEM ÚJRA, PÁRIZS...-t, melyben Tandori, tőle váratlanul, a szavak pasziánszával ezúttal a belső vándorlás pillanatképét örökíti meg.

Rakovszky Zsuzsa költeményénél azért ér-